

1924-YILGI MILLIY-HUDUDIY CHEGARALANISHNING O‘ZBEKISTON DAVLATCHILIGI SHAKLLANISHIDAGI TARIXIY AHAMIYATI

Poyonov Behruz Rashid o‘g‘li

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

“Tarix va ijtimoiy fanlar” kafedrasi o‘qituvchisi

behruz.poyonov1771@mail.ru

Annotatsiya. Mazkur maqolada 1924-yilda Turkistonda amalga oshirilgan milliy-hududiy chegaralanish jarayonining O‘zbekiston davlatchiligi shakllanishidagi tarixiy ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda milliy-hududiy chegaralanishning siyosiy-huquqiy asoslari, uning amalga oshirilish sabablari hamda O‘zbekiston Sovet Sotsialistik Respublikasining tashkil topishidagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, ushbu jarayonning o‘zbek xalqining milliy davlatchiligini tiklash, hududiy yaxlitlikni ta‘minlash va zamonaviy O‘zbekiston davlatchiligi taraqqiyotiga ko‘rsatgan ta‘siri ilmiy manbalar asosida tahlil etilgan. Tadqiqot natijalari milliy-hududiy chegaralanish Markaziy Osiyoda yangi siyosiy-hududiy tuzilmalarning vujudga kelishiga zamin yaratganligini hamda O‘zbekistonning davlat sifatida shakllanishida muhim tarixiy bosqich bo‘lganligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Milliy-hududiy chegaralanish, O‘zbekiston SSR, Turkiston, davlatchilik, milliy siyosat, Markaziy Osiyo, sovet hokimiyati, hududiy boshqaruv, tarixiy taraqqiyot, davlat qurilishi.

Abstract. This article analyzes the historical significance of the process of national-territorial delimitation carried out in Turkestan in 1924 in the formation of Uzbek statehood. The study covers the political and legal foundations of national-territorial delimitation, the reasons for its implementation, and its role in the formation of the Uzbek Soviet Socialist Republic. The impact of this process on the restoration of the national statehood of the Uzbek people, ensuring territorial integrity, and the development of modern Uzbek statehood is also analyzed based on scientific sources. The results of the study show that national-territorial delimitation paved the way for the emergence of new political-territorial structures in Central Asia and was an important historical stage in the formation of Uzbekistan as a state.

Keywords: National-territorial demarcation, Uzbek SSR, Turkestan, statehood, national politics, Central Asia, Soviet power, territorial administration, historical development, state building.

Аннотация. В данной статье анализируется историческое значение процесса национально-территориального деления, проведенного в Туркестане в 1924 году, в формировании узбекской государственности. Исследование охватывает политико-правовые основы национально-территориального деления,

причины его осуществления и роль в формировании Узбекской Советской Социалистической Республики. На основе научных источников также анализируется влияние этого процесса на восстановление национальной государственности узбекского народа, обеспечение территориальной целостности и развитие современной узбекской государственности. Результаты исследования показывают, что национально-территориальное деление проложило путь к возникновению новых политико-территориальных структур в Центральной Азии и стало важным историческим этапом в формировании Узбекистана как государства.

Ключевые слова: Национально-территориальная демаркация, Узбекская ССР, Туркестан, государственность, национальная политика, Центральная Азия, советская власть, территориальное управление, историческое развитие, государственное строительство.

Kirish

XX asrning 20-yillarida Markaziy Osiyoda amalga oshirilgan milliy-hududiy chegaralanish mintaqa tarixidagi eng muhim siyosiy jarayonlardan biri hisoblanadi. Ushbu jarayon Sovet hokimiyatining millatlar siyosati doirasida amalga oshirilib, mavjud ma'muriy-hududiy birliklarning qayta tashkil etilishiga hamda yangi milliy respublikalarning vujudga kelishiga olib keldi. Natijada 1924-yilda O'zbekiston Sovet Sotsialistik Respublikasi tashkil topib, o'zbek xalqining milliy davlatchilik taraqqiyotida yangi bosqich boshlandi.

Milliy-hududiy chegaralanish nafaqat hududiy chegaralarni belgilash, balki davlat boshqaruvi tizimini shakllantirish, milliy manfaatlarni ifodalovchi siyosiy tuzilmalarni yaratish va davlatchilikning huquqiy asoslarini mustahkamlashda ham muhim omil bo'ldi. Mazkur jarayon zamonaviy O'zbekistonning siyosiy-hududiy qiyofasini shakllantirishda alohida o'rin tutadi.

Shu bois 1924-yilgi milliy-hududiy chegaralanishning O'zbekiston davlatchiligi shakllanishidagi tarixiy ahamiyatini o'rganish mamlakat davlatchiligi tarixini chuqurroq anglash, uning taraqqiyot bosqichlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish hamda sovet davri millatlar siyosatining mazmun-mohiyatini yoritishda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. [1].

Asosiy qism

O'zbek davlatchiligimiz tarixida sodir bo'lgan 1924-yilgi milliy-hududiy chegaralanish Markaziy Osiyoda sovet millatlar siyosatining amaliy ifodasi sifatida namoyon bo'ldi. Sovet rahbariyati tomonidan ilgari surilgan ushbu siyosatning rasmiy maqsadi mintaqada yashovchi xalqlarning milliy manfaatlarini hisobga olgan holda milliy davlat tuzilmalarini shakllantirishdan iborat edi. Biroq tarixiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, chegaralanish jarayonida siyosiy va strategik manfaatlar ham muhim

ahamiyat kasb etgan. Shu bois mazkur masala zamonaviy tarixshunoslikda nafaqat milliy davlatchilikni shakllantirish omili, balki sovet hokimiyatining mintaqadagi siyosiy nazoratini mustahkamlash vositasi sifatida ham baholanadi.

O'rta Osiyoda milliy-hududiy chegaralanish jarayoniga tayyorgarlik 1924-yil bahorida boshlandi. Mazkur masala avvalo RKP(b) Markaziy Qo'mitasi Siyosiy Byurosi tomonidan ko'rib chiqildi. Shundan so'ng RKP(b) MKning O'rta Osiyo Byurosi huzurida maxsus komissiya tashkil etilib, unga milliy-hududiy chegaralanish loyihasini ishlab chiqish vazifasi yuklandi. Komissiya tomonidan tayyorlangan hujjat 1924-yil 2-iyundagi yig'ilishda muhokama qilinib, uning asosiy tamoyillari qo'llab-quvvatlandi[3].

Mazkur qaror keyinchalik SSSR Markaziy Ijroiya Qo'mitasi tomonidan ham tasdiqlandi. 1924-yil 27-oktabrda bo'lib o'tgan SSSR Markaziy Ijroiya Qo'mitasining II sessiyasida O'rta Osiyoda milliy-hududiy chegaralanishni amalga oshirish to'g'risidagi qaror yakuniy ravishda ma'qullandi[5]. Natijada mintaqaning mavjud siyosiy-ma'muriy tuzilmasi tubdan qayta tashkil etildi. Turkiston ASSR, Buxoro Xalq Sovet Respublikasi va Xorazm Xalq Sovet Respublikasi tugatilib, ularning o'rnida milliy belgilar asosida yangi davlat tuzilmalari vujudga keltirildi.

Mazkur jarayon Sovet hokimiyatining millatlar siyosatini amaliyotga tatbiq etishdagi muhim bosqich bo'lib, Markaziy Osiyoning siyosiy-geografik qiyofasini sezilarli darajada o'zgartirdi. Natijada O'zbekiston SSR, Turkmaniston SSR, Tojikiston ASSR, Qoraqirg'iz muxtor viloyati, Qoraqalpoq muxtor viloyati hamda Qozoq ASSR kabi yangi milliy-hududiy tuzilmalar shakllantirildi. Bu esa mintaqadagi keyingi siyosiy va davlat-huquqiy jarayonlarning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatdi[3]. Bu voqea o'zbek xalqining davlatchilik tarixida muhim siyosiy-huquqiy burilish ham yasadi. Chunki ilk bor o'zbeklar istiqomat qiladigan hududlarning katta qismi yagona ma'muriy-siyosiy tuzilma doirasida birlashtirildi. Natijada davlat boshqaruvi organlarini shakllantirish, milliy kadrlar tayyorlash va ijtimoiy-siyosiy taraqqiyotni muayyan hududiy makonda amalga oshirish imkoniyati vujudga keldi. Amudaryo va Sirdaryo havzalaridagi irrigatsiya tizimlarining turli ma'muriy birliklar tarkibida qolishi kelgusida suv taqsimoti bilan bog'liq muammolarni keltirib chiqardi. Ijtimoiy sohada esa aholi tarkibining etnik jihatdan aralash joylashganligi ayrim hududlarda milliy mansublik masalasini murakkablashtirdi. Natijada turli millat vakillari yangi tashkil etilgan respublikalar tarkibida ozchilik maqomida qolib ketdi. Bu holat ta'lim, madaniyat va mahalliy boshqaruv tizimlarida ayrim qiyinchiliklarni yuzaga keltirdi[4].

Milliy-hududiy chegaralanishning O'zbekiston davlatchiligi shakllanishidagi ahamiyati, avvalo, uning milliy davlat qurilishi uchun zarur siyosiy va huquqiy asoslarni yaratganida namoyon bo'ladi. O'zbekiston SSRning tashkil etilishi bilan respublika miqyosida qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyat organlari faoliyati

yo'lga qo'yildi, boshqaruv tizimi takomillashdi hamda davlat institutlari shakllana boshladi. Bu esa o'z navbatida o'zbek xalqining siyosiy birlashuvi va milliy o'zlikni anglash jarayonlarini jadallashtirdi[3].

Tarixiy manbalarning guvohlik berishicha, chegaralanish jarayonida etnik omil bilan bir qatorda iqtisodiy, geografik va geosiyosiy mezonlar ham inobatga olingan. Shu sababli ayrim hududlarning qaysi respublika tarkibiga kiritilishi yuzasidan bahsli masalalar yuzaga kelgan. Xususan, Samarqand, Buxoro va Farg'ona vodiysi bilan bog'liq masalalar o'sha davrda ham, keyingi tarixshunoslikda ham keng muhokama qilingan. Bu holat milliy-hududiy chegaralanishning murakkab va ko'p qirrali siyosiy jarayon bo'lganligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, keyingi yillarda respublikaning siyosiy maqomi bosqichma-bosqich kengayib bordi va 1929–1936-yillardagi ma'muriy-siyosiy o'zgarishlar natijasida O'zbekiston ittifoqdosh respublika sifatida mustahkamlandi. Shunga qaramay, milliy-hududiy chegaralanish O'zbekiston davlatchiligining shakllanishi uchun zarur siyosiy-huquqiy asoslarni yaratdi. Biroq uning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari uzoq yillar davomida mintaqa taraqqiyotiga ta'sir ko'rsatib, ayrim masalalar bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda[7].

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, 1924-yilgi milliy-hududiy chegaralanish O'zbekiston davlatchiligi tarixida muhim siyosiy-huquqiy bosqichlardan biri hisoblanadi. Mazkur jarayon natijasida o'zbek xalqi yashab kelgan hududlarning katta qismi yagona ma'muriy-siyosiy birlik doirasida birlashtirilib, O'zbekiston SSR tashkil etildi. Bu esa milliy davlatchilikning shakllanishi, davlat boshqaruvi institutlarining vujudga kelishi hamda siyosiy-huquqiy tizimning rivojlanishi uchun zarur asoslarni yaratdi.

Shu bilan birga, milliy-hududiy chegaralanish sovet millatlar siyosatining amaliy ko'rinishi sifatida nafaqat milliy davlat tuzilmalarini shakllantirish, balki Markazning mintaqadagi siyosiy ta'sirini mustahkamlash maqsadlariga ham xizmat qildi. Chegaralanish jarayonida etnik mezonlar bilan bir qatorda iqtisodiy, geografik va geosiyosiy omillarning hisobga olinishi ayrim hududiy va demografik muammolarni yuzaga keltirdi. Xususan, suv resurslaridan foydalanish, etnik jihatdan aralash hududlarning taqsimlanishi hamda xo'jalik aloqalarining qayta shakllanishi uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarni keltirib chiqardi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Муртазаева Р. Ўзбекистон тарихи / умумий тахрири остида. –Т.: Янги аср авлоди, 2003.
2. Shamsutdinov R. Mustaqillik yo'lida shahidlar / Bosh muharrir: I. Karimov. – Т.: Sharq, 2001.

3. Shamsutdinov R., Mo'minov H.; O'zbekiston tarixi: o'quv qo'llanma / mas'ul muharrir S. Inoyatov. T.: «Sharq», 2013.
4. Шамсутдинов Р. Катта террор айбдорлари хақида янгича талқинлар. – Андижон, 2007.
5. Шамсутдинов Р. Қатағон қурбонлари (1937 йил 10 август – 5 ноябрь)/ Масъул муҳаррир: Н. Каримов. – Т.: Шарқ, 2007. Ўзбекистон обидаларидаги битиклар. Андижон. Китоб-альбом. Ўзбек, рус, инглиз тилларида. – Т.: Uzbekistan Today, 2015.
6. Шамсутдинов Р. Қатағон қурбонлари (1938 йил февраль, сентябрь). Бешинчи китоб. – Т.: Шарқ, 2009.
7. Шамсутдинов Р. Ўзбекистонда советларнинг қатағон сиёсати ва унинг оқибатлари. Биринчи китоб. – Т.: Шарқ, 2012.
8. Usmonov Q. *O'zbekiston tarixi*. – Т.: IQTISOD-MOLIYA, 2006.